

4. Juozas Baršauskas apie Vilniaus Žemutinę pilį

Viso architektūros ansamblio ir aplinkos pagrindinis kompozicijos akcentas buvo reprezentaciniai kunigaikščio rūmai, pastatyti apie 1520—1530 m., valdant Žygimantui Senajam. 1530 m. gaisras sunaikino Katedrą ir dalį pagalbinių Žemutinės pilies pastatų. Reprezentaciniai rūmai nenukentėjo. Žygimantas Augustas, 1544 m. tapęs Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir apsigyvenęs Vilniuje, statydino daugiausia ūkinės paskirties pastatus: pirtis, skalbyklą, ratines, arklides ir kt. [...]

Mažai težinoma apie reprezentacinių kunigaikščio rūmų pirmąsias architektūros formas, nes 1610 m. gaisras juos gerokai apnaikino. Aprašymuose daugiau atsispindi rūmų gyvenimas, Žygimanto Augusto paveikslai, indai, gobelenai, brangenybių kolekcijos, biblioteka. Po gaisro rūmus atstatė Nyderlandų architektas Petras Nonhartas, Lietuvoje apsigyvenęs XVI a. pabaigoje (miręs 1633 m.). Daug žalos rūmams padarė 1654—1667 m. karas. Rūmai nebuvo atstatomi ir pradėjo veikiai nykti, o XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje buvo nugriauti.

Rūmų planas buvo sudėtingas. Juos sudarė keturi korpusai, išdėstyti aplink keturkampį (50X50 m) kiemą. Vartai į rūmus buvo pietiniame ir vakariniame korpuse. Pietinio korpuso vartai buvo paryškinti dekoratyviu portalu. Pirmuose dviejuose rūmų aukštuose buvo pagalbinės patalpos: raštinė, archyvas, virtuvės, gyveno dvariškiai. Trečiame aukšte buvo reprezentacinės patalpos: iškilmių ir priėmimų salės, kunigaikščio ir jo šeimos narių, svečių kambariai. Rūmų interjerą puošė augalinių motyvų ornamentai, figūrinės kompozicijos, portretai, polichrominių koklių krosnys. [...]

Reprezentacinių rūmų ansamblis buvo vienas pirmųjų Renesanso architektūros pastatų Lietuvoje. Jų meninė išraiška veikė tiek Žemutinės pilies teritorijoje, tiek ir kitose vietose statytų renesansinių pastatų architektūrą.

Lietuvos architektūros istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio. Vilnius: Mokslas,

1987, p. 225–228.